

SEMNIIFICAȚIA EDUCATIVĂ A PROVERBULUI

IGNAT Lăcrămioara, masterandă, UST,

SILISTRARU Nicolae, dr. hab., prof. univ., UST, Republica Moldova

Rezumat. *Proverbele reflectă o experiență de viață, evocă un eveniment istoric, o situație comună semnificativă. Ele sunt o modalitate eficientă de căutare și extragere a adevărilor existențiale și etic-morale cu valoare general-umană, purtătoare ale unei memorii culturale colective venind din timpuri străvechi, dar care se actualizează în împrejurări particulare, în permanentă schimbare. Cele mai multe proverbe sunt anonime, dar aparțin și scriitorilor, filosofilor. Mediul înconjurător al copilului este considerat factor important în educație și autoeducație. Din familie, apoi în școală elevul intră în contact permanent cu un cod de adevăruri și de valori.*

Summary. *Proverbs reflect a life experience, evoke a historical event, a significant common situation. They are an efficient search and extraction of existential and ethical-moral truths with general-human value, bearers of a collective cultural memory coming from ancient times, but which are updated in particular circumstances, in constant change. Most proverbs are anonymous, but they also belong to writers, philosophers. The child's environment is considered an important factor in education and self-education. From the family, then in school the student comes into constant contact with a code of truth and values.*

Cuvinte-cheie: *proverb, înțelepciune, educație, valori, limbaj.*

Keywords: *proverb, wisdom, education, values, language.*

Având originea în timpurile vechi, *proverbele* reflectă o experiență de viață, evocă un eveniment istoric, o situație comună semnificativă, pur și simplu, o observație practică a unor lucruri care se întâmplă în viața cotidiană și care capătă sens într-un context anume. De sute de ani proverbele au stabilit norme de conduită și principii de viață ajungând de-a lungul istoriei să fie legi nescrise pentru care oamenii le respectau, chiar dacă nu aveau multă carte, conform spuselor etnologilor și sociologilor. Astăzi, ca și în trecut, proverbele sunt folosite în scris, dar și în limbajul curent. Ele sunt o modalitate eficientă de căutare și extragere a marilor adevăruri existențiale și etic-morale cu valoare general-umană.

„Aparținând formelor simple ale literaturii populare, vechi de când umanitatea, rezistent și vital ca tot ceea ce are rădăcinile în viața de zi cu zi, capabil să țină pasul cu transformările mai lente sau mai rapide ale acesteia, *proverbul* susține fără echivoc teza dublei dependențe contextuale a textelor folclorice în general.” [7, p. 9]. Ele sunt purtătoare ale unei memorii culturale colective venind din timpuri străvechi, dar care se actualizează în împrejurări particulare, în cadre situaționale sau locuționare noi, în permanentă schimbare.

Conform definiției din dicționar „*proverb*, din fr. *proverbe*, lat. *proverbium*-„*proverb*” este o cugetare, învățătură, morală populară, exprimând într-o formă metaforică, eliptică, sugestivă, uneori ritmată, un adevăr sau o convingere de valoare generală; zicală, zicătoare, cuvinte de duh, cuvinte din bătrâni. Termenul este atestat pentru prima dată în limba română la D. Țichindeal, în 1814 [3, p. 383]. Mircea Eliade se minuna că „Proverbul însuși a fost la început o expresie fericită, dar câtă experiență colectivă înapoia lui, câtă precizie în imagini, cât fantastic acumulat. *Nimeni nu poate face un proverb din capul lui*” [2].

Noi nu ne putem imagina exprimarea zilnică fără a utiliza un proverb, o zicătoare, un aforism, o cugetare pentru a rezuma plastic un mesaj sau a sugera un lucru. Iată câteva zicale din popor, dar și proverbe românești pe care le auzim și le utilizăm cel mai des în zilele noastre:

A face ochi dulci cuiva;

A face pe cineva cu ou și cu oțet;

Bine faci, bine găsești;

Cine se scoală mai dimineață, ajunge departe;

Cu răbdarea treci și marea;

A împușca doi iepuri odată (sau *dintr-un foc*);

Lupu-și schimbă părul, iar năravul, ba;

Cum îi sacul așa și petica (sau *după sac și cârpală*);

Surcica (așchia) nu sare departe de trunchi (sau ce iese din pisică șoareci manâncă);

După război mulți eroi;

Apa trece, pietrele rămân;

Bâtrânețe, haine grele;

Unde-s mulți, puterea crește;

Vorba dulce mult aduce;

Vorbești de lup și lupu-i la ușă.

Proverbul este „un microtext autonom, aparținând literaturii populare, dar și un element de construcție textuală, utilizat pe larg de literatura cultă” [4, p. 3] și supus unui examen critic adecvat, răspunde principalelor criterii care stau la baza definirii culturii și literaturii populare.

Cele mai multe proverbe sunt anonime adunând experiența și înțelepciunea multimilenară a poporului: *Munca te ridică, iar lenea te strică; De șapte ori măsoară și o dată taie; Prietenul adevărat la nevoie se cunoaște; Răde hârb de oală spartă, Răde ruptul de cârpit, că el îi mai potrivit; Cine știe carte are patru ochi*. În scrierile epice, lirice și dramatice o parte de proverbe sunt preluate din sfera autorilor anonimi, iar o alta creată de scriitori, folclorul fiind o permanent sursă de inspirație pentru scriitorii din toate timpurile. Se atestă în literatură vorbe devenite proverbiale, aforisme care aparțin scriitorilor, filosofilor, personalităților marcante ale trecutului și ale zilelor

noastre: „Câte scoici sunt pe țărm, atâtea dureri produce iubirea”, *Ovidiu*, poet latin, „Orgoliul se află în noi ca o forță a răului.” (*Victor Hugo*, maximă din *Mizerabilii*, „Tăria de caracter-singura noblețe adevărată în lumea muritorilor-e o floare rară”, „Nu acela care aduce cel mai mult e cel mai vrednic, ci acela care are cea mai curată, cea mai sfântă bucurie de ceea ce aduc alții”, „Fără bunătate și iubire, fără încredere și fără visuri nu e viață omenească, e un chin zadarnic ca al geniilor căzute din paradis în infern”, susținea *Vasile Pârvan*, filosof, savant, poet roman; „Chiar dacă nu ar exista Dumnezeu, oricum, nu omul a creat Universul”, *Grigore Vieru*, poet. Fraze dense în idei clare, plăsmuiri ale minților minunate de care ne conducem viața noastră cea de toate zilele. „*Proverbele sunt modele*, nu expresii concrete”, „mijloc de poetizare”, recunoscute ca „bunuri lingvistice comune”, memorabile cu ușurință. Supuse unui examen critic adecvat, proverbele răspund principalelor criterii care stau la baza definirii culturii și literaturii populare.

În dicționarele lingvistice proverbul este o expresie generală și invariabilă, a unei idei, a unei relații, a unei legi. Disciplină care se ocupă cu studiul și culegerea proverbelor; totalitatea proverbelor dintr-o limbă se numește *parémiologie*. Paremiologi recunoscuți în spațiul românesc sunt *Iuliu A. Zanne*, autorul monumentalei colecții *Proverbele românilor*, publicată între anii 1895-1903, în zece volume, *Iordache Golescu*, *Anton Pann*, *Dimitrie Cantemir*, *Gh. Muntean*, *V. Alecsandri*, *N. Iorga*, *M. Duduleanu*.

„În ultimele decenii cele trei direcții în care se manifestă paremiologia românească sunt mai evidente. Astfel deosebit:

- a) culegeri de proverbe, maxime, aforisme, citate, sentințe;
- b) studii și cercetări de paremiologie utilizând metode moderne de investigare;
- c) elemente de limbaj sentențios cu valoare stilistică, îndeosebi de caracterizare sau de realizare a atmosferei la scriitorii contemporani.” [5, p. 26].

Exprimare scurtă, cu sens propriu sau figurat, proverbele „ca elemente ale limbajului, poartă amprenta caracterului colectiv; ele sunt sau devin anonime, stau sub semnul oralității (scurtimea facilitând nu numai memorizarea lor, ci și circulația cu o viteză uimitoare de la un individ la altul, de la o zonă la alta, de la un popor la altul; se supun jocului specific, dintre tradiție și inovație, cu predominarea autoritară a tradiției, și le este caracteristică creația prin variante [1]. De regulă, proverbul are o structură binară: *Apele cele mari înghit pe cele mici, Apele mici fac râurile mari; A plecat cu graba și s-a întâlnit cu zăbava, Cine fură azi un ou, mâine va fura un bou*; altele alcătuit dintr-o pereche de proverbe: *Munca te ridică, iar lenea te strică; mai bine sărac și cinstit decât bogat și hulit; Pasărea se cunoaște după cântec și omul după vorbă*.

Foarte multe proverbe au în structura lor regionalisme, argument incontestabil pentru stabilirea originii acestora: *Când mănânci numai fasole, ai vrea să mănânci și curechi; Nu mânca scrob cu polonicul; Nu pomeni pe tatăl tău cu coliva altuia*. O alta nuanță stilistică exprimă

formularea la conjunctiv, cu înțeles de Imperativ, propoziția proverbială devenind îndemn, sub formă de lozincă: *Nu lăsa pe mâine ce poți face azi!* Proverbul, oricând, poate deveni titlu de lucrare, motto, epigraf: romanul românesc „Ciocoi vechi și noi” de N. Filimon (având ca subtitlu „*Ce naște din pisică șoareci mănâncă*”, o frază axiomatică bazată pe coordonarea adversativă: *Surdul n-aude, dar le potrivește*. Spre deosebire de zicători care se realizează mai ales pe baze figurate, proverbele nu presupun mereu acest procedeu. La baza proverbului trebuie să existe întotdeauna o gândire filosofică, etică sau socială. Proverbul se poate transforma în zicătoare și invers.

Mediul înconjurător al copilului este considerat factor important în educație și autoeducație. Din familie, apoi în școală elevul intră în contact permanent cu un cod de adevăruri și de valori pe care nu le găsește actualizate în alte texte, pentru că paremiile îi creează profesorului oportunități didactice variate, deoarece: sunt o categorie importantă a culturii orale, cu mari disponibilități cognitive și educative, îmbogățind, diversificând și nuanțând mijloacele de expresie ale elevului.

Proverbele se memorează mult mai ușor spre deosebire de alte specii literare. Una este forma lor scurtă, ușoară, dar și prezența ritmului, a *mnemotehnicii*- ansamblul de tehnici care înlesnesc memorarea datelor, folosindu-se de lanțuri de asociații mentale, conversiuni, acrostihuri, rime și asonanțe. Ansamblul de concepții, mentalități, convingeri și atitudini, prezente în acest tip de text, inițiază elevul în procesul de însușire a valorilor acumulate, fiind un mijloc puternic de educare și instruire spirituală. În clasele gimnaziale se pot formula itemi pe baza textelor care se studiază, proverbul devenind un prilej de lectură, scriere, discuție, polemică, cercetare, creație nu doar atunci când în curriculumul pentru clasa respectivă stă scris negru pe alb „Proverbele”: el este abordat, utilizat, valorificat continuu. Prezentăm sarcini prin care profesorul poate infiltra proverbul printre conținuturile curriculare stabilite:

- ✓ Elaborează și prezintă un decalog din proverbe și zicători românești;
- ✓ Selectează 5 proverbe cu lexemul *frunză*, consultă dicționarul de proverbe comentate, interpretând transferul de sens al cuvântului;
- ✓ Ilustrează, prin desen, sensul direct/mesajul unui proverb;
- ✓ Caracterizează personajul literar numit prin 4-5 proverbe adecvate comportamentului, valorilor și trăsăturilor sale de caracter;
- ✓ Elaborează planul simplu de idei al textului din 5-6 proverbe;
- ✓ Definește sensurile unui cuvânt-cheie din text pe baza unor proverbe;
- ✓ Caracterizează personajul printr-un proverb;
- ✓ Plasează verbele potrivite în structurile date: *a (se) ridica, a strânge, a (se) tăia, a ține, a uita, a sparge, a spune...*;
- ✓ Continuați proverbele...

„Acela care va urmări dezvoltarea educației noastre ca popor va trebui să desfacă o largă pârtie pentru omul care a înțeles-o în deosebire de atâția alții-că energia noastră etnică ea însă și crește în măsura cunoștințelor serioase și atinse despre toată această experiență, verificată îndelung, a vieții oamenilor...” [7].

Concluzii

„Cuvintele înaripate” care provin din mitologie, legende biblice, lucrări publicistice, literatură, filosofie, științe exacte, folclor, marchează un moment istoric, o etapă a gândirii, reprezintă o experiență colectivă, de-a lungul existenței societății umane, cu timpul, se încarcă de noi semnificații și sunt întrebuințate în diferite contexte. Structuri laconice, proverbele devin exponențiale când vorbitorul vrea să exprime admirația, bunătatea, spiritul de unitate, uimirea, dar și ironia, sarcasmul, trufia, ipocrizia. La început proverbul a fost o expresie, dar câtă experiență și semnificație poartă el. Memorarea expresiilor cu încărcătură afectivă, explicarea mesajului etic și de modelare a comportamentului au efect educațional, de culturalizare și de dezvoltare a conștiinței naționale.

Bibliografie

1. Cojocaru-Borozan, M., Balțat, L., Mocanu, N. Valorile culturii emoționale reflectate în înțelepciunea popoarelor lumii. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2014. 235 p.
2. Eliade, M., Oceanografie. București: Editura Humanitas, 1991. 208 p.
3. Grati, A., Corcinschi, N., Dictionar de teorie literară: Concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar. Chișinău: Editura ARC, 2017. 500 p.
4. Leahu, R. Proverbul în exerciții și jocuri didactice. Chișinău: Arc, 2008.
5. Silistraru, N., Etnopedagogie și educație. Monografie. Chișinău: CEP UST, 2019. 407 p.
6. Zanne, Iu. A. Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia, vol. V. București: Editura SCARA, 2004. 740 p.
7. Xenopol, A. Istoria Românilor din Dacia Traiană. Iași, 1983. 668 p.